

ШТРАФ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ КРАЇН БАЛТІЇ**FINE IN PROCEDURAL LAW OF THE BALTIC STATES****Петренко Н.Д., аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу***Національний університет «Одеська юридична академія»,
суддя**Господарський суд Одеської області*

У країнах Балтії застосовується концепція обов'язку сторін сприяти процесу, що відрізняється від попередньої практики правил цивільного судочинства щодо впливу на порушників. Раніше цивільне процесуальне законодавство, що діяло до прийняття нових кодексів і зазнало впливу радянської процесуальної системи, засновувалося на добросовісному використанні прав сторін, не передбачаючи ефективних заходів відповідальності, якщо цей обов'язок не дотримувався. Закріплення у процесуальних кодексах обов'язку сторін сприяти розгляду справи в цивільному процесі країн Балтії розподілило відповідальність за належний розгляд між судом і сторонами. Це означає, що як суд, так і сторони повинні не просто не створювати перешкод, а й активно сприяти швидкому та об'єктивному розгляду справи.

У статті визначено основні підстави для накладення штрафу за цивільним процесуальним законодавством Естонії, Латвії та Литви, вказано розмір штрафних санкцій та порядок їх накладення.

Відзначається, що для цивільного процесуального законодавства країн Балтії не характерне визначення нижньої межі розміру штрафу. Однак до визначення верхньої межі країни Балтії підходять по-різному. В Естонії це гранична сума 3200 євро. В Латвії штраф за різні правопорушення накладається штраф з різним розміром верхньої межі: до 40 євро за неповідомлення суду про неможливість подати витребувані докази, до 1500 євро якщо у справі про опіку над дитиною боржник не виконав рішення суду у строк, зазначений у повідомленні судового виконавця. В Литві розмір штрафу зазвичай визначається у розмірі до 300 євро, однак за деякі порушення він може бути як меншим (до 50 євро у разі відмови особи, залученої у якості понятого у виконавчому провадженні, від виконання обов'язків без поважних причин), так і суттєво більшим (до 5000 євро у разі зловживання процесуальними правами суд може накласти штраф у розмірі).

Процесуальне законодавство Литви характеризується можливістю індексації встановлених розмірів штрафу, пристосовуючи міру відповідальності до економічних реалій сьогодення, тоді як в решті країн суд не може виходити за граничні межі штрафу.

Вказується, що при визначенні розміру штрафу суд враховує майновий стан особи та інші обставини.

Ключові слова: штраф, цивільний процес, Естонія, Литва, Латвія.

Concept of obligation of the parties to facilitate the procedure is applied in the Baltic States, which differs from the previous practice of effect of the civil proceedings rules on offenders. Earlier civil procedural law that was in force before adoption of new codes and was affected by the Soviet system was based on bona fide exercise of rights of the parties without any practical liability for non-performance of this obligation. By formalizing obligation of the parties to facilitate civil case proceedings in procedural codes in the Baltic States, responsibility for due process was distributed between the court and the parties. That means that both the court and the parties shall not only refrain from creating obstacles, but actively facilitate prompt and objective hearing of the case.

The article identifies basic grounds for imposing a fine under civil procedural law of Estonia, Latvia and Lithuania, scope of penal sanctions and procedure for imposing the same.

It is noted that determining a lower limit of the fine amount is not typical for civil procedural law of the Baltic States. As far as the upper limit is concerned, approaches differ. In Estonia, for instance, it is a threshold amount of EUR 3,200. In Latvia a fine with different upper limits is imposed for different offences: up to EUR 40 for failure to inform the court about inability to submit requested evidence, up to EUR 1,500 for failure of a debtor in a child custody case to perform a court judgment by the deadline stated in a notice of the court enforcement officer. In Lithuania a fine is usually set in the amount of EUR 300, but it can be lower for some offences (up to EUR 50 for refusal of the person brought into enforcement proceedings as a witness to perform their obligations without valid reasons) or much higher (court may impose a fine of up to EUR 5,000 for abuse of procedural rights).

Procedural law in Lithuania provides for indexation of existing fine amounts adjusting liability to current economic reality, whereas in other countries the court cannot go beyond the fine limits.

It is further noted that when determining amount of the fine the court takes into account the person's financial situation and other circumstances.

Key words: fine, civil procedure, Estonia, Lithuania, Latvia.

Постановка проблеми. Як зазначає В. Некрошюс, у всіх країнах Балтії концепція обов'язку сторони сприяти процесу є досить новою, оскільки цивільне процесуальне законодавство, яке діяло до ухвалення нових кодексів (і яке зазнало радянського впливу), закріплювало добросовісне використання стороною своїх прав скоріше формальною, ніж реально, оскільки не передбачало практично жодних наслідків, якщо цей обов'язок не буде виконано належним чином. Поява обов'язку сторони сприяти розгляду справи в цивільному процесі країн Балтії, на відміну від моделі радянського цивільного процесу, розподілила відповідальність за належний розгляд справи між судом і сторонами, водночас гарантуючи, що не тільки суд, але і сторони мають подбати про якнайшвидший розгляд та дослідження всіх істотних обставин справи [1, с. 74]. Однак з моменту запровадження оновленого процесуального законодавства країни Балтії суттєво розширили відповідальність осіб за зловживання процесуальними правами, що дозволяє стверджувати про певні паралелі з українським досвідом законотворення,

адже на пострадянському просторі перед судовою системою постали ідентичні виклики щодо приведення національних засад здійснення судочинства до європейських стандартів.

У перехідний період, який тривав близько десяти років після відновлення незалежності, як зазначає В. Валансіус, не вдалося уникнути так званого принципу «маятника»: відразу після відмови від радянського інквізиційного судочинства від судді очікувалася абсолютна пасивність і нейтралітет, переважала думка, що перебігом процесу керують сторони, а суддя є лише спостерігачем. Однак країни з усталеними демократичними традиціями визнали суддю «господарем і розпорядником процесу», і це не вважалося ні ігноруванням прав сторін процесу, ні порушенням принципу неупередженості судді [2, с. 90]. До оновлення процесуального законодавства саме судова практика формулювала заборону зловживання процесуальними правами, що без підсилення нормами законодавства створювало доволі розмиті рамки неприйнятної процесуальної поведінки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню штрафної відповідальності у цивільному судочинстві країн Балтії присвячені публікації В. Валансіуса, В. Вебрайте, В. Некрошюса та інших. Традиційно процесуальне законодавство, в тому числі і інститут штрафів, Естонії, Литви, Латвії відзначаються як подібне, якому притаманні спільні історичні передумови виникнення та розвитку.

Метою дослідження є встановлення підстав для притягнення особи до відповідальності у формі штрафу, що накладається за цивільним процесуальним законодавством Естонії, Литви, Латвії.

Викладення основного матеріалу. За ЦПК Естонії (Tšiviilkohtumenetluse seadustik), який набрав чинності 01 січня 2006 року, суду притаманний ряд повноважень щодо контролю перебігу судового процесу: обмеження кількості осіб, присутніх на судовому засіданні; видалення особи із зали судового засідання, штраф, арешт і привід. Суд забезпечує порядок у судовому засіданні та організовує виконання розпоряджень про забезпечення порядку в судовому засіданні, у тому числі шляхом накладення штрафу та арешту за ухвалами, винесеними у судовому засіданні, а учасники процесу та інші присутні в залі судового засідання зобов'язані беззастережно виконувати розпорядження суду [3].

ЦПК Естонії визначає наступні підстави для накладення штрафу:

1) суд може видалити особу та накласти на неї штраф, якщо вона здійснює фотозйомку, відео- та аудіозапис, трансляцію судового засідання по радіо, телебаченню чи іншим способом без попереднього дозволу суду, здійснює фіксацію під час відкритого судового засідання у спосіб, що перешкоджає судовому засіданню чи якщо у закритому засіданні здійснюється запис без дозволу суду (§ 42 ЦПК Естонії);

2) у разі неподання доказів, що витребовуються, чи ненадання інформації суду, незабезпечення огляду доказів, ненадання матеріалів для експертизи суд може оштрафувати зобов'язану особу чи установу (§ 230, 279, 292, 299 ЦПК Естонії);

3) якщо свідок без поважної причини не з'явився в суд за викликом суду, суд може накласти на нього штраф і застосувати привід. Якщо свідок без поважних причин відмовляється підписати протокол або попередження про відповідальність, суд може накласти на нього штраф або взяти під варту на строк до 14 діб. Свідок негайно звільняється, якщо він дав показання чи підписав попередження, а також якщо обговорення справи закінчено чи відпала потреба в його допиті (§ 266 ЦПК Естонії);

4) суд може ухвалою оштрафувати експерта та вимагати відшкодування понесених процесуальних витрат, якщо експерт без поважних причин не з'явився в судове засідання за викликом суду, відмовляється підписати попередження про свою відповідальність, відмовляється від надання висновку, не подає висновок у встановлений судом строк, безпідставно відмовляється відповідати на поставлені йому запитання; відмовляє у наданні матеріалів експертизи (§ 305 ЦПК Естонії);

5) непідтвердження адресатом електронного процесуального документа, процесуального документа, надісланого листом або факсом, про факт його отримання (§ 311-1, 314 ЦПК Естонії);

6) ненадсилання адвокатом документів адвокатам інших учасників процесу (§ 337 ЦПК Естонії);

7) якщо учасник процесу не з'явився в судове засідання, незважаючи на ухвалу суду, суд може оштрафувати його так само, як і свідка, який не з'явився в судове засідання для допиту, або піддати його приводу. Такі положення не застосовуються, якщо сторона у справі надсилає на слухання представника, здатного пояснити фактичні обставини та уповноваженого робити необхідні заяви, зокрема для укладення мирової угоди. У справі про шлюб

і батьківство суд також має право оштрафувати сторону та застосувати до неї привід (§ 346 ЦПК Естонії);

8) самовільне залишення судового засідання, якщо суд визнає за необхідне особисту участь учасника процесу (§ 421 ЦПК Естонії);

9) неналежне виконання своїх обов'язків призначеним судом опікуном, піклувальником, ліквідатором чи іншою особою (§ 477-2 ЦПК Естонії).

Суд може видалити із зали судового засідання учасника процесу або його представника, свідка, експерта, перекладача чи іншу особу, присутню у судовому засіданні, які не виконують розпорядження про забезпечення порядку в судовому засіданні або поведуться непристойно та зневажливо ставляться до суду чи іншої сторони процесу. Суд може оштрафувати особу, яка поведилася у зазначений спосіб, а також учасника процесу або його представника, які злісно перешкоджали правильному, швидкому та економічно ефективному розгляду справи, або неодноразово не виконали ухвалу суду, або взяти їх під варту на строк до семи діб. Замість неповнолітньої чи недієздатної особи можуть бути оштрафовані його батьки або опікуни.

Якщо суд має право накласти штраф, він може бути накладений у розмірі до 3200 євро, якщо інше не встановлено ЦПК Естонії. При визначенні розміру штрафу суд враховує майновий стан особи та інші обставини. Хоча розмір штрафу є доволі високим, неодноразово висловлювались пропозиції щодо його підвищення, принаймні у деяких категоріях справ, оскільки максимальна сума процесуального штрафу, встановлена з 1 січня 2009 року, є недостатньою, враховуючи зміну економічної ситуації Естонії. Наприклад, пропонувалося підвищити розмір штрафів до 9600 євро у справах за представницькими позовами у справах захисту прав споживачів та у виконавчому провадженні у даній категорії справ у зв'язку із прийняттям Директиви (ЄС) 2020/1828 Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2020 р. про представницькі позови для захисту колективних інтересів споживачів та про скасування Директиви 2009/22/ЄС [4]. Директива у статті 19 зобов'язує держави-учасниці встановити штрафні норми, які застосовуються у разі порушення судових заборон та невиконання зобов'язань із розкриття доказів, встановлених ст. 8, 13, 18 Директиви [5]. Оскільки призначені покарання мають бути ефективними, пропорційними та переконливими, актуалізувалася проблем підвищення штрафів, адже зазвичай порушником виступатиме відповідач (продавець-порушник), для якого низький розмір штрафу не буде суттєвою перепорою.

На особу може бути накладено штраф, лише якщо вона була попереджена про штраф, за винятком випадків, коли попереднє попередження є неможливим або не розумним. Копія постанови про накладення штрафу невідкладно вручається оштрафованій особі або її представнику. Штраф, накладений на особу за порушення зобов'язання, не звільняє її від виконання зобов'язання. У разі невиконання зобов'язання після накладення штрафу може бути накладено новий штраф.

У цивільному судочинстві суд може застосувати арешт у випадку, встановленому законом, якщо він виніс особі попередження про арешт. Однією із підстав застосування арешту є неможливість стягнення штрафу: в такому разі замість штрафу може бути застосовано також арешт на строк до трьох місяців, при чому про можливість заміни покарання може бути вказано у самій ухвалі про накладення арешту. При заміні штрафу арештом застосовуються положення § 72 Кримінального кодексу та § 201 Кодексу виконавчого провадження. Якщо порушник сплатить штраф, його звільнять з-під варті.

Арешт здійснюється в слідчому ізоляторі або в'язниці за місцем розташування суду, який виніс постанову, або за місцем проживання затриманого відповідно до умов, передбачених Законом про позбавлення волі.

Суд на підставі постанови може застосувати до особи примусове затримання міліцією у випадку, встановленому законом, якщо особу попереджено про примусове затримання.

Для виконання ухвали про примусове доставлення особа може бути затримана на строк до 48 годин до початку судового засідання. До примусової доставки доставлення до суду [6]. Однак відповідальність за недобросовісне використання прав і обов'язків або неповагу до суду була запроваджена у процесуальному законодавстві лише у 2015 році.

Особа, на яку накладено штраф або арешт, може оскаржити постанову. Рішення окружного суду щодо апеляції на постанову окружного суду про накладення штрафу не може бути оскаржене до Верховного суду.

Цивільний процесуальний кодекс Латвії (*Civilprocesa likums*), який набрав чинності 01 березня 1999 року, передбачає наступні види процесуальних санкцій: попередження; видалення із залу засідань; штраф; примусове доставлення до суду [6]. Однак відповідальність за недобросовісне використання прав і обов'язків або неповагу до суду була запроваджена у процесуальному законодавстві лише у 2015 році.

Стягнення штрафу застосовується у наступних випадках:

1) неповідомлення учасником справи про зміну поштової адреси чи адреси електронної пошти під час судового розгляду – суд може накласти штраф у розмірі до 50 євро (ст. 58 ЦПК Латвії);

2) якщо учасник справи недобросовісно використовує свої права або виконує обов'язки, у тому числі завідомо подає суду неправдиві відомості про факти та обставини справи, або своїми діями чи бездіяльністю умисно затягує розгляд справи, суддя виносить попередження учаснику справи або накладає штраф у розмірі до 800 євро (ст. 73-1 ЦПК Латвії);

3) за неповагу до суду (будь-які дії, які демонструють явне нехтування існуючими правилами під час судового засідання або в суді) суд може накласти на учасника справи штраф у розмірі до 1000 євро (ст. 73-1 ЦПК Латвії);

4) за подання завідомо неправдивої заяви, позову чи скарги з метою досягнення протиправної мети або перешкоджання захисту прав або законних інтересів суд може накласти на сторону штраф у розмірі до 1200 євро (ст. 73-1 ЦПК Латвії);

5) якщо сторона у справі подає докази після закінчення строку, а суд не визнає причини їх несвочасного подання поважними, він накладає на сторону у справі штраф у розмірі до 750 євро (ст. 93 ЦПК Латвії);

6) якщо свідок не з'явився після виклику без поважних причин, суд може накласти на нього штраф у розмірі до 60 євро або розпорядитися доставити його до суду в примусовому порядку (ст. 109 ЦПК Латвії);

7) якщо суд не було повідомлено про те, що неможливо подати витребувані письмові чи речові докази, або вони не були надані з причин, які суд визнав неповажними, суд може накласти штраф у розмірі до 40 євро. Сплата штрафу не звільняє цю особу від обов'язку подати витребувані судом докази (ст. 120 ЦПК Латвії);

8) якщо викликаний експерт не з'явився в судовому засіданні з причин, визнаних судом неповажними, суд може накласти на нього штраф у розмірі до 60 євро (ст. 122 ЦПК Латвії);

9) якщо сторона у справі не подає пояснення у встановлений суддею строк, не відповідає на запит судді, якщо сторона у справі не з'явилася на підготовче засідання без поважної причини, суддя може накласти штраф у розмірі до 150 євро (ст. 150 ЦПК Латвії);

10) якщо учасники справи, свідки, експерти чи перекладачі неодноразово порушують порядок, суд може накласти на цих осіб штраф у розмірі до 80 євро (ст. 153 ЦПК Латвії);

11) якщо учасник справи, який не з'явився в судовому засіданні, своєчасно не повідомив суд про причину неявки, суд може накласти на цю особу штраф у розмірі до 80 євро. Якщо один із учасників справи не з'явився до суду з причин, визнаних судом неповажними, суд може накласти на цю особу штраф у розмірі до 150 євро (ст. 156 ЦПК Латвії);

12) якщо суд визнає, що сторона у справі навмисно і безпідставно подала мотивовану заяву про підробку письмових доказів, він може накласти на неї штраф у розмірі до 150 євро (ст. 179 ЦПК Латвії);

13) якщо у справі про опіку над дитиною боржник не виконав рішення суду у строк, зазначений у повідомленні судового виконавця, виконавець надсилає відомості про це до суду, який постановив рішення, або на території якого має бути виконано іноземне рішення. Суддя накладає на боржника штраф у розмірі до 1500 євро. Питання про накладення штрафу розглядається в письмовому провадженні, а постановова судді про накладення штрафу надсилається боржнику, який може подати апеляційну скаргу. Штраф стягується з боржника в дохід держави, а його сплата не звільняє боржника від обов'язку виконати рішення (ст. 620-18 ЦПК Латвії).

Мінімальний розмір штрафу, який накладається судом – відсутній.

У разі накладення судом штрафу під час судового засідання рішення оформляється протоколом судового засідання, в протилежному випадку ухвала суду про накладення штрафу надсилається особі, на яку накладено штраф. Тут слід звернути увагу, що для визначення процесуальної форми рішення про накладення штрафу має факт проведення судового засідання, а не відсутність чи присутність особи, на яку накладається штраф. У рішенні Конституційного Суду Латвії у справі № 2008-04-01 від 05 листопада 2008 р. було сформульовано підходи, за якими «положення ЦПК Латвії щодо накладення штрафу у вигляді процесуальної санкції спрямоване на більш швидкий та ефективний розгляд спорів, а також на зменшення навантаження на суд, а отже забезпечує як права інших осіб на справедливий суд, а також права, за захистом яких особи звернулися до суду. Процесуальна санкція, застосована до відповідача ЦПК Естонії за неявку в судовому засіданні та неповідомлення про неявку, найбільш безпосередньо спрямована на захист прав та законних інтересів позивача. Отже, обмеження основних прав має легітимну мету – захист прав інших осіб» [7]. Той факт, що штраф у вигляді процесуальної санкції накладається негайно, а особа, яка ухиляється від прибуття до суду, негайно відчуває негативні наслідки стягнення, робить штраф у вигляді процесуальної санкції дієвим засобом досягнення законної мета. Якби законодавець передбачив, що суд має заслуховувати особу в кожній справі перед застосуванням санкції, то особа могла б одночасно ухилитися як від розгляду відповідної цивільної справи, так і від застосування відповідної процесуальної санкції, а суд не мав би належних засобів для зобов'язати особу прийти в судовому засіданні. У вигляді процесуальної санкції на учасника справи накладається штраф лише за порушення, чітко та недвозначно передбачене законом – неявку в судовому засіданні та неповідомлення причин неявки. Виявлення цього порушення не потребує складного встановлення фактів чи перевірки. Враховуючи рівень розвитку сучасних комунікацій, винятковими вважаються випадки, коли особа навіть не могла повідомити, що не з'явиться в судовому засіданні з поважних причин. У такому випадку суд, отримавши відповідне клопотання особи, звільняє її від покарання.

Особа, на яку накладено штраф, може протягом 10 днів після винесення судового рішення звернутися до суду із клопотанням про звільнення від сплати штрафу або зменшення його розміру. Ця заява розглядається в судовому

засіданні з попереднім повідомленням про розгляд особи, на яку накладено штраф. Неявка цієї особи не є перешкодою для розгляду заяви. Фактично даною нормою встановлюється: 1) положення щодо накладення штрафу у вигляді процесуальної санкції не передбачають заслуховування особи до накладення штрафу; 2) неявка особи, навіть з поважної причини на судові засідання, у якому переглядається штраф, не тягне за собою обов'язкового автоматичного скасування накладеного штрафу; 3) неможливість прямого апеляційного оскарження ухвали про накладення штрафу, адже повноваженням скасування штрафу наділений суд, що його наклав: ні постановою про накладення штрафу, ні постановою про відмову в зменшенні розміру накладеного штрафу чи звільненні від нього не підлягають контролю вищого суду, оскільки належний розгляд забезпечується в судовій інстанції, яка накладає штраф у вигляді процесуальної санкції, через це така практика вважається такою, що не суперечить статті 92 Конституції щодо можливості оскарження до суду вищої інстанції.

Штраф за подання завідомо неправдивої заяви, позову чи скарги з метою досягнення протиправної мети суд накладає ухвалою, якою розглядається справа по суті або якою заява, позов чи скарга залишені без розгляду, або судове провадження припинено. Особа, на яку накладено штраф, може висловити заперечення проти накладення штрафу шляхом подання апеляційної, касаційної скарги, якщо рішення підлягає оскарженню до вищої судової інстанції, тобто накладення штрафу не може бути оскаржене окремо від оскарження рішення, яким його накладено.

З точки зору латвійського національного законодавства, штраф, призначений у вигляді процесуальної санкції, не належить до сфери кримінального права.

Як і в багатьох країнах Східної та Центральної Європи, правова система Литви, включаючи цивільне судочинство, зазнала багатьох реформ з 1990 року. 28 лютого 2002 року був прийнятий новий литовський Цивільний процесуальний кодекс (Civilinio Procesu Kodeksas), який набрав чинності з 01 січня 2003 року. Як зазначає Вігіта Вебрайте, традиції Західної Європи (в основному, німецькі та австрійські) систематично впроваджувалися в цивільне судочинство в Литві [8, с. 45], вплив законодавства Німеччини та Австрії відзначає також і В. Некрошюс та В. Валансіус [9, с. 76; 10, с. 89]. У 2011 році до процесуального з законодавства було внесено ряд змін, які посилювали можливість протидії зловживанню процесуальними правами.

Конституційний Суд Литви визначив вимоги до закону, що регулює розгляд справи судом: цивільний процес має бути врегульований законом таким чином, щоб: а) не було передумов для затягування розгляду справ, ухвалення та виконання рішень; б) завадити учасникам цивільного процесу (в тому числі сторонам процесу) зловживати процесуальними чи іншими правами, в) не порушувати, в тому числі, прав учасників процесу, які добросовісно беруть участь у цивільній справі [11, с. 896]. Таким чином, заборона зловживання процесуальними правами розглядається не просто як небажана поведінка, а як засада цивільного судочинства.

Під зловживанням процесуальними правами ЦПК Литви розуміє подання необґрунтованої позовної заяви (апеляційної чи касаційної скарги, клопотання про відновлення провадження у справі, іншого процесуального документа) або свідомі дії проти справедливого та швидкого розгляду і вирішення справи [12].

У разі зловживання процесуальними правами суд може накласти штраф у розмірі до 5000 євро на особу, яка бере участь у справі. Крім цього, порушника може бути зобов'язано судом відшкодувати іншій особі, яка бере участь у справі, завдані збитки. При пред'явленні вимоги про відшкодування збитків до суми збитків зара-

ховується частина штрафу, покладена на особу, яка бере участь у справі (ст. 95 ЦПК Литви). Таким чином, у литовському процесуальному законі було закріплено новий процесуальний правовий інструмент – приватний штраф, який може частково відшкодувати збитки, завдані стороні, яка постраждала від зловживання процесуальними правами. Однак, як зазначають В. Валанчіус, А. Браздейкіс «накладення такого приватного штрафу не є застосуванням деліктної цивільно-правової відповідальності, тому, на відміну від вимоги про відшкодування збитків, при накладенні штрафу не слід вимагати точного підтвердження збитків, причинного зв'язку між ними та протиправними діями. Розмір штрафу суд повинен визначити, насамперед, з огляду на характер зловживання, його тривалість, повторність, розмір заподіяної або очікуваної шкоди, вплив на ефективність та економічність судового розгляду, принципи справедливості та розумності та інші обставини, що мають істотне значення. Основні цілі цього покарання мають бути потрійними: частково відшкодувати шкоду, заподіяну потерпілій стороні, покарати сторону, яка зловживає процесом, і утримати її та інших потенційних порушників від подібних дій у майбутньому» [13, с. 1478]. Авторами також висловлюється занепокоєння щодо доцільності стягнення штрафу на користь держави, якщо відбувається стягнення штрафу на відшкодування шкоди іншій стороні, оскільки суд, як правило, має правові інструменти для запобігання порушенню інтересів суду та держави, тому в певних випадках накладення штрафу на користь держави є неможливим, оскільки сам суд суттєво сприяв (наприклад, шляхом невиконання відповідних процесуальних заходів) настанню наслідків зловживання процесуальними правами. Суд може бути «співучасником» і помічником сторони, яка зловживає процесуальними правами, тому накладення на особу штрафу на користь держави за те, в чому по суті винна сама держава (у ролі суду), було б неправильним.

Судові штрафи накладаються за рішенням суду на осіб, які беруть участь у справі, інших учасників процесу (свідків, експертів, перекладачів) та інших осіб у випадках, передбачених ЦПК Литви. Цивільний процесуальний кодекс Литви, крім відповідальності за зловживання процесуальними правами, штрафом, який за загальним правилом не перевищує 300 євро, санкціонує також наступну протиправну поведінку:

1) неповідомлення представником і довірителем, які є учасниками справи, про припинення або зміну представницьких відносин, якщо це вимагатиме відкладення судового розгляду (ст. 51 ЦПК Литви);

2) якщо особа, яка бере участь у справі, зловживає правом на відвід (ст. 69 ЦПК Литви);

3) за невиконання обов'язку щодо інформування суду про зміну способу вручення процесуальних документів, адреси для поштової кореспонденції (ст. 121 ЦПК Литви);

4) відмова без поважних причин особи, зобов'язаної отримати та вручити процесуальні документи, неповідомлення суду про те, що ці документи не вручені адресату;

5) для сторони, яка не має цивільної процесуальної дієздатності та законного представника, або не має органу, який її представляє, або місце проживання та роботи якої невідоме, за заявою протилежної сторони, яка вимагає вчинення процесуальних дій, суд може призначити куратора, який є законним представником у конкретній справі. У разі, якщо клопотання про призначення куратора чи про вручення процесуальних документів шляхом прилюдного оголошення (у разі, коли місце проживання та роботи адресата невідомі) є необґрунтованими, суд може накласти штраф на особу, надавши неправдиві дані, вплинула на безпідставне призначення куратора або оприлюднення процесуальних документів (ст. 131 ЦПК Литви);

6) за порушення заборони відповідачу брати участь у певних правочинах або вчиняти певні дії, виїжджати

з місця постійного проживання та /або вивозити дитину з місця постійного проживання без дозволу суду, заборони іншим особам передавати майно відповідачу чи виконувати інші зобов'язання, невчинення дій, що запобігають настанню або збільшенню шкоди (ст. 145 ЦПК Литви);

7) злісне непідкорення розпорядженню головуючого на судовому засіданні або порушення порядку під час судового засідання;

8) за порушення присяги щодо допиту сторони або третьої особи, а також їх представників, за безпідставну відмову від показань свідком, за неявку експерта на виклик суду або за відмову дати висновок з причин, які суд визнає неважливими, відмову перекладача без законної підстави виконувати свої обов'язки (ст. 186, 191, 215, 240 ЦПК Литви);

9) невиконання вимоги суду про витребування письмового, речового доказу у встановлений строк, неподання наявних документів у разі відновлення втраченого судового провадження і неповідомлення суду про неможливість їх подання з поважних причин або визнання судом зазначених причин неповажними (ст. 199, 207, 572 ЦПК Литви);

10) неявка сторони, якщо законом встановлено обов'язок цієї сторони брати участь у судовому засіданні або суд визнає явку сторони обов'язковою і рішення не може бути прийняте заочно, неявка третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог, або їх представників, участь яких суд визнає обов'язковою, неявка свідка, експерта або перекладача (ст. 246–248, 384, 388 ЦПК Литви);

11) якщо суд визнає, що причини, які призвели до ухвалення заочного рішення, були несуттєвими, після скасування заочного рішення з відповідача може бути стягнуто штраф (ст. 288 ЦПК Литви);

12) невиконання вимог судового пристава або перешкодження судовому приставу у виконанні виконавчих документів за кожен день їх невиконання або перешкодження, ненадання роботодавцем на вимогу судового пристава відомостей про працевлаштування боржника і його місячну заробітну плату, неповідомлення платником аліментів про зміну місця роботи чи місця проживання, про додатковий заробіток (ст. 558, 734, 742 ЦПК Литви);

13) відмова особи, залученої у якості понятого у виконавчому провадженні, від виконання обов'язків без поважних (штраф до 50 євро) (ст. 600 ЦПК Литви);

14) необгрунтованість розміру розрахованих судовим приставом витрати на виконання (ст. 611 ЦПК Литви);

15) неповідомлення або подання неправдивих даних боржником за вимогою судового пристава про наявне майно та його місцезнаходження, майно, що знаходиться у третіх осіб, кошти в кредитних установах, (штраф до 500 євро або арешт на строк до тридцяти діб) (ст. 645 ЦПК Литви).

Хоча ЦПК Литви встановлює граничні ставки штрафів, вони підлягають індексації судами з урахуванням квартального індексу споживчих цін, якщо він перевищує 110 за офіційними даними статистики.

Верховний суд Литви зазначає у своїй практиці, що штраф накладається з метою заохочення боржника виконати зобов'язання. Ця мета накладеного штрафу може бути досягнута лише за наявності можливості виконати припис судового пристава. Після встановлення того, що зобов'язання, визначене в розпорядженні державного виконавця, вичерпано або його виконання є неможливим, відсутні підстави для застосування боржником або іншою заінтересованою особою санкцій, передбачених статтею 585 ЦПК Литви, за невиконання вимог судового виконавця. У практиці Верховного Суду Литви нео-

дноразово зазначалося, що суд, вирішуючи питання про накладення штрафу на боржника, повинен оцінити сукупність обставин, які перешкоджають виконанню судового рішення (наказу) та переконатися, чи можуть наявні причини невиконання судового рішення (наказу) виправдати невиконання рішення суду. Особа може бути покарана штрафом лише за свідоме та навмисне невиконання нею обов'язкового розпорядження, а не з незалежних від неї обставин чи бездіяльності [14].

Верховний Суд Литви у рішенні по справі № еЗК-3-15-421/2023 (S) від 03 березня 2023 року застосував широке тлумачення принципу заборони зловживання процесуальними правами: справедливе використання процесуальних прав вимагається принципом концентрації та процесуальної економії, закріплених у статті 7 ЦПК Литви, за якою особи, які беруть участь у справі, зобов'язані сумлінно користуватися своїми процесуальними правами, не зловживати ними, дбати про швидкий розгляд справи, ретельно і своєчасно, з урахуванням ходу процесу, подавати до суду докази та доводи, на яких ґрунтуються їхні вимоги чи заперечення. Невиконання процесуальної вимоги щодо добросовісного використання та не зловживання належними їм процесуальними правами, серед іншого, означає діяти проти швидкого та економного вирішення спору в цивільному судочинстві, а така дія є несумісною з цілей цивільного процесу, тому процесуальний закон містить відповідні правові важелі, метою яких є усунення або зменшення негативних наслідків невиконання цієї вимоги та запобігання подальшим порушенням [15].

Положення норми, закріплене у статті 95 ЦПК Литви, чітко розкриває мету цієї правової норми – норма спрямована на забезпечення справедливого та швидкого судового розгляду та вирішення справи шляхом обмеження недобросовісної поведінки фігуранта. у випадку, коли можуть бути вчинені корисливі та образливі дії проти справедливого та швидкого розгляду справи, що завершується винесенням судом остаточного процесуального рішення по суті спору. Відповідно до частини першої статті 137 ЦПК цивільна справа порушується після прийняття судом позову, а вирішується по суті після ухвалення судом рішення (ч. 1 ст. 259 ЦПК). Таким чином, перевірка процесуальної поведінки особи на предмет чесності можлива до вирішення справи по суті спору.

Висновки. Для цивільного процесуального законодавства країн Балтії не характерне визначення нижньої межі розміру штрафу. Однак до визначення верхньої межі країни Балтії підходять по-різному. В Естонії це гранична сума 3200 євро. В Латвії штраф за різні правопорушення накладається штраф з різним розміром верхньої межі: до 40 євро за неповідомлення суду про неможливість подати витребувані докази, до 1500 євро якщо у справі про опіку над дитиною боржник не виконав рішення суду у строк, зазначений у повідомленні судового виконавця. В Литві розмір штрафу зазвичай визначається у розмірі до 300 євро, однак за деякі порушення він може бути як меншим (до 50 євро у разі відмови особи, залученої у якості понятого у виконавчому провадженні, від виконання обов'язків без поважних причин), так і суттєво більшим (до 5000 євро у разі зловживання процесуальними правами суд може накладати штраф у розмірі).

Процесуальне законодавство Литви характеризується можливістю індексації встановлених розмірів штрафу, пристосовуючи міру відповідальності до економічних реалій сьогодення, тоді як в решті країн суд не може виходити за граничні межі штрафу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Nekrošius Vytautas. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese = The party's duty to take care of the encouragement process in the civil procedure of Lithuania, Latvia and Estonia. *Teisė*. 2004. T. 51. P. 73–85.
2. Valancius Virgilijus. The new Code of civil procedure – how will it affect the role of the judge. *Jurisprudence*. 2004. V.50 (42). P. 88–96. URL: <https://www.lituanistika.lt/content/37574>.
3. Tsviilkohtumenetluse seadustik : Official publication. *Riigi Teataja*; Number: RT I, 07.12.2018. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/121042011018>.
4. Tsviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (kollektiivsete esindushagide menetluse loomine) eelnõu seletuskiri. URL: <https://cms.advokatuur.ee/app/uploads/2023/07/SK-Kollektiivsed-esindushagid.pdf>.
5. Directive (EU) 2020/1828 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2020 on representative actions for the protection of the collective interests of consumers and repealing Directive 2009/22/EC. *Official Journal of the European Union*. 409, 4.12.2020. P. 1–27. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2020/1828/oj>.
6. Civilprocesa likums. *Latvijas Vēstnesis*. 326/330, 03.11.1998; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 23, 03.12.1998. URL: <https://likumi.lv/ta/id/50500-civilprocesa-likums>.
7. Spriedums Latvijas Republikas vārdā Rīgā 2008. gada 5. novembrī lietā Nr. 2008-04-01. URL: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2008-04-01_Spriedums.pdf.
8. Vėbraitė V. Some Important Features of Lithuania Civil Procedure. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2019. № 1 (2). P. 45–51.
9. Nekrošius V. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese = The party's duty to take care of the encouragement process in the civil procedure of Lithuania, Latvia and Estonia. *Teisė*. 2004. T. 51. P. 73–85.
10. Valancius V. The new Code of civil procedure – how will it affect the role of the judge. *Jurisprudence*. 2004. V. 50 (42). P. 88–96. URL: <https://www.lituanistika.lt/content/37574>.
11. Oficialioji Konstitucinė Doktrina Svarbiausios Nuostatos 1993–2020. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Vilnius, 2020. 1007 p.
12. Civilinio Proceso Kodekso Patvirtinimo, Įsigaliojimo Ir Įgyvendinimo : Įstatymas. 2002 m. vasario 28 d. Nr. IX-743. Vilnius. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.162435/asr>.
13. Valančius V., Brazdeikis A. Kitoks požiūris į nuostolius dėl Piktnaudžiavimo civiliniu procesu. *Jurisprudencija*. 2011. 18(4). P. 1467–1484.
14. Nutartis. Civilinė byla Nr. 3K-3-168-695/2021 Teismo proceso Nr. 2-69-3-11982-2019-3 : Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2021 m. sausio 6 d. Vilnius. URL: <https://nemokumorumai.lt/media/pages/teisiniai-dokumentai/teismu-praktika/2073043534-1713796671/2021-01-06-lat-nutartis-civilineje-byloje-nr.-3k-3-168-695-2021.pdf>.
15. Nutartis Lietuvos Respublikos Vardu, Civilinė byla Nr. e3K-3-15-421/2023 (S) 2023 m. kovo 3 d. URL: <https://www.lat.lt/lt/doclib/27wi8y9jrscxrzww4dgerc7pspnr4tva>.